

Мар'яна Гдакович

ЖУРНАЛ «СЛОВО» (Львів, 1936—1938 рр.) У КОНТЕКСТІ
УКРАЇНСЬКОЇ СЛАВІСТИЧНОЇ НАУКИ 30-х рр. ХХ ст.

Проаналізовано доробок наукового славистичного часопису «Слово» — видання філософського факультету Богословської академії; привернуто увагу до невідомих сторінок історії української славистичної науки та української наукової періодики.

Ключові слова: журнал, «Слово», слов'янська філологія, історія української славистики, історія преси, українська наукова періодика.

Проанализированы материалы научного славистического журнала «Слово» — издания философского факультета Богословской академии; привлечено внимание к неизвестным страницам истории украинской славистической науки и украинской научной периодики.

Ключевые слова: журнал, «Слово», славянская филология, история украинской славистики, история прессы, украинская научная периодика.

Materials of the scientific Slavonic journal «Slovo» — the publication of the Faculty of Philosophy of the Theological Academy have been analyzed. An attention has been paid to little-known pages of history of the Ukrainian Slavic science and the Ukrainian scientific periodicals.

Key words: journal, «Slovo», Slavonic philology studies, history of the Ukrainian Slavonic studies, history of press, Ukrainian scientific periodicals.

У липні 1936 р. вийшло перше число «журналу слов'янської філології» «Слово» — видання семінару слов'янської філології при філософському факультеті Богословської академії у Львові. Новий часопис одразу здобув поважне місце серед інших наукових і культурологічних видань. Популярності журналу сприяв і той факт, що серед значної кількості українських пресодруків (загалом на українських землях під польською окупацією 1936 р. виходило 143 періодики, з них — половина журналів) «Слово» було єдиним, суто науковим філологічним часописом. Упродовж 1936—1938 рр. вийшло два річники журналу — чотири числа: числа 1 і 2 — обсягом 4,5 аркуша (по 74 с.), числа 3 і 4 — обсягом 5 аркушів (по 80 с.).

Журнал редагував Костянтин Чехович — відомий учений-славист, доцент Українського вільного університету у Празі (від 1931 р.), професор Богословської академії (також від 1931 р.).

Український славистичний журнал постав з нагальної потреби, адже у Західній Україні такого видання не було, а Східна Україна,

перебуваючи під більшовицьким режимом, переживала повний занепад слов'янської філології. У вступній статті редакція зазначила, що «Слово» повинно згуртувати українських славістів, надихнути до інтенсивнішої праці на цьому науковому полі, «щоб ми не перестали бути активними учасниками при розбудові світової славістики». Завдання журналу визначалося так: «...не тільки науково досліджувати і побільшувати наукові здобутки в усіх ділянках слов'янської філології, але також оцінювати давні і новіші наукові славістичні праці, не промовчуючи і їх ідеологічного забарвлення», бо «пасивне реферування чужих думок та індіферентний об'єктивізм лише присипляє думку і відбирає охоту до самостійного шукання правди» (1936. — Ч. 1). У статті «Від редакції», опублікованій як передмова до другого тому видання (1937/1938), автори знову засвідчили розуміння потреби такого виду наукової діяльності та відповідальність за видавничо-наукову працю: «У важкі часи насильницької ліквідації наукової праці у східній Україні і в часи загального упадку культури, коли і в прилюдній opinio загалу нашої інтелігенції наукова праця не має належної заохоти. Українська Богословська Академія докладає усіх зусиль, щоби забезпечити якнайкраще розвиток науки, — у повній свідомості, що наукові досліді мають щораз більший вплив на всі ділянки життя нації». Редактори зазначають, що залучили до співпраці авторитетних учених, також одержали позитивну оцінку в науковому середовищі: «Багато листів зі словами признання, а вже особливо від таких визначних представників наукового світа, як проф. Степан Смаль-Стоцький, проф. Вадим Щербаківський, проф. Роман Смаль-Стоцький, проф. Zenon Kuzеля, проф. Володимир Січинський, проф. Karl H. Meyer, проф. N. van Vijk, проф. Jozef Kurz, і оцінки в європейських наукових журналах вказують на те, що наш журнал вже своїм першим річником здобув собі належне місце в європейській науці».

Програмною можна назвати статтю С. Смаль-Стоцького «Найближчі завдання славістики» (1936. — Ч. 2. — С. 75—80), в якій відомий учений окреслив шляхи розвитку славістичної науки. Він визначив низку першочергових завдань славістики як науки та напрями наукової діяльності вчених. Насамперед славістика повинна давати спрямування для наукових досліджень окремих слов'янських мов. Староцерковнослов'янська мова, на його думку, залишиться

«і надалі твердою підвалиною і опорою славістики», тому необхідно створити словник цієї мови. С. Смаль-Стоцький вважав за необхідне чітко окреслити предмет славістики як науки: «...відділити слов'янську лінгвістику і все, що безпосередньо в'яжеться з культурою слов'янського слова від інших, нехай і дуже споріднених, але не менше обширних завдань... маю на умі літературу, дослідження її життя і розвитку» (с. 76). Славістика також «як порівняльна слов'янська філологія повинна б ліпше подбати про поширення практичних знань живих слов'янських мов». Для розвитку цієї філологічної галузі необхідно наукове спілкування — з'їзди слов'янських філологів, які б визначали напрями досліджень, а також створення «живого і постійного органу», керівного центру, який би скеровував науковців «працювати планово, систематично і концентровано». С. Смаль-Стоцький наголосив на обов'язковості учених «контактів з германістикою, романістикою, лінгвістикою взагалі». Одним із засобів, що реалізовуватимуть такі завдання, повинні стати славістичні часописи, які «мають дбати про розроблення загальних питань»: «Нехай би взагалі стало гаслом слов'янських часописів: не губитися в подробицях, працювати планово і систематично» (с. 77). Прагматику славістики вчений вбачав у тому, щоби пробуджувати в народі загальну зацікавленість культурою рідної мови, бо цим славістика «виправдала б себе перед народом не тільки як потрібна йому наука, але й причинилася б до піднесення його культури» (с. 79).

Проблематика журналу була дуже різноманітною: у «Слові» опубліковано праці, присвячені історії української та інших слов'янських мов, студії з етимології, історії літератури, фольклористики, статті оглядового, критичного характеру. Одразу зазначимо, що в часописі трапляються поодинокі праці з дослідження окремих слов'янських мов, переважно у другому річнику (стаття Д. Джуровича «Сербохорватський Gen. pl. на -â» (1937. — Ч. 3). У більшості публікацій матеріали зі слов'янських мов використані для українознавчих студій, що зумовлено тогочасною потребою утвердження українки як окремої галузі славістики. Очевидно, що якби термін виходу видання був тривалішим, то таких публікацій було би більше.

Значну кількість праць до видання подав редактор журналу К. Чехович: це насамперед лінгвістичні студії з історії мови — «До

проблеми східнослов'янської прамови» (1936. — Ч. 1), «АнаРѣина (підпис з 1063 р.)» (1937. — Ч. 3), мовознавчо-діалектологічні — «Стріп<стропъ в українській мові» (1937. — Ч. 3), а також літературознавчі дослідження: «О. Огоновський як історик української літератури» (1937. — Ч. 2), «Постать «Івана Вишенського» і «Мойсея» в творчості Івана Франка» (1938. — Ч. 4).

Питання походження української мови — таке актуальне й нині — вивчав К. Чехович у праці «До проблеми східнослов'янської прамови» (1936. — Ч. 1. — С. 5—8). На основі нових досліджень та власних спостережень автор дійшов висновку про безпосередній розвиток окремих слов'янських мов з праслов'янської мови. Теорія про східнослов'янську прамову, знана більше як теорія про т. зв. праруську мову, має «виразний характер фікції, яка зводить дослідження на шлях, шкідливий для наукової правди, здогадів і висновків» (с. 5). Учений усвідомлював, що утвердження такої концепції — процес дуже складний навіть у науковому середовищі. Адже теорію «праруського» періоду функціонування української мови підтримувало чимало відомих славістів, зокрема Т. Лер-Сплавінський, М. Трубецької, О. Шахматов. Проти «праруської» мови виступав С. Смаль-Стоцький, погляди якого поділяв К. Чехович. С. Смаль-Стоцький разом із Т. Гартнером у науковій граматиці української мови «Grammatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache» (видана ще 1913 р.) доводив, що українська мова постала безпосередньо із праслов'янської, а ідея прасхіднослов'янської мови позбавлена ґрунту. Цей погляд С. Смаль-Стоцький боронив і пізніше. Праця одразу ж викликала великий резонанс у славістичних колах. Рецензенти, серед яких були найавторитетніші філологи того часу — Т. Лер-Сплавінський, О. Шахматов, В. Ягич, визнавали високий фаховий рівень «Української граматики» в її описовій частині, що на багатому фактичному матеріалі розкривала мовні закони, проте ніяк не могли погодитися з міркуваннями авторів щодо походження української мови безпосередньо з праслов'янських діалектів і заперечення «праруської» мови. Колег за фахом злякали можливі політичні висновки з такої концепції. К. Чехович, услід за С. Смаль-Стоцьким, у виділенні окремої прасхіднослов'янської мови вбачав радше політичну доцільність, аніж історично обґрунтований факт. К. Чехович порушив також проблему вироблення історико-філо-

логічної термінології, адже часто сам термін ускладнював наукові пошуки; зокрема, він говорив про «шкідливість» невизначеності термінів «русь», «руський».

Проблеми історії мови висвітлені у низці статей, наприклад у дослідженнях Є. Грицака «Мова Ол. Духновича», О. Буця «Голос Російської Академії наук про українську мову 1905 року», Т. Пачовського «Клясичні традиції в українськiм письменствi перед Котляревським», «До джерел “Народов’їщанія”» (1938. — Ч. 8).

Цікаві спостереження висловив О. Буця у дослідженні «Голос Російської Академії наук про українську мову 1905 року» (1936. — Ч. 1). Автор, аналізуючи текст документа Імператорської Петербурзької академії наук про скасування заборони українського слова (у статті — меморіал), критикує Академію та сам документ за зверхність щодо української нації та мови, адже, незважаючи на позитивне рішення, Академія все одно проявила великодержавний шовінізм, а документ «має характер оборони провінційного говору, а як висновок цілій українській нації не признано рівноправного становища серед інших націй» (с. 26). У документі не вжито термінів «Україна», «український», лише «малоруский», отож вчені Академії продемонстрували не науковий, а політичний підхід.

Контраверсійний погляд на постать О. Духновича та його значення в українській культурі висловив Є. Грицак у статті «Мова Ол. Духновича» (1937. — Ч. 3). Усупереч загальноприйнятим поглядам (і тоді, і тепер) на О. Духновича як на будителя українців Закарпаття, Є. Грицак не поділяв беззастережно такої думки. Стати справді українським просвітителем Духновичу завадило його розуміння місця живої народної мови в культурі, звідси — штучність та неестетичність мови його творів. «Язичіє» О. Духновича, на думку автора, пояснюється не лише відсутністю зразків у тогочасній українській літературі, а насамперед тим, що Духновича «не захопив вплив романтизму з його ентузіазмом до народної мови, пісні, до рідної історії» (с. 55). Навпаки, О. Духнович вважав, що народну мову треба наблизити до церковнослов’янської, щоб обидві вони створили літературну мову. Автор недвозначно зазначав, що такі «погляди загальмували всяку культурну і літературну продукцію» [(с. 62). Таким чином, стаття засвідчує трансформацію поглядів на українську історію та культуру у міжвоєнну добу,

адже саме в Галичині на порубіжжі ХІХ—ХХ ст. витворився культ О. Духновича, а у 30-ті рр. ХХ ст. українці Галичини шукали іншого культурного героя.

Однією із знакових постатей в українській культурі, на думку авторів журналу, був М. Шашкевич. Увага до творчості й особистості М. Шашкевича посилилася у зв'язку із 100-річним ювілеєм виходу альманаху «Русалка Дністровая». У часописі знаходимо цикл публікацій, присвячених аналізу різних аспектів діяльності та творчості М. Шашкевича, можна навіть стверджувати, що другий річник «Слова» вийшов під знаком М. Шашкевича і «Русалки Дністрової».

Так, М. Возняк у статті «До “Русалки Дністрової”» (1937. — Ч. 2) писав про редакторську роботу Я. Головацького. Автор аналізує виправлення правописних помилок і стилістичних недоречностей, зроблені Я. Головацьким у «Русалці Дністровій». В іншій статті — «Чиї записи пісень у “Русалці Дністровій”» (1937. — Ч. 3) — М. Возняк досліджував фольклорні тексти та їх «походження»: хто записав, в якому селі, хто включив у альманах. Л. Чехович проаналізував технічний аспект та редакторство альманаху в публікації «Друкарські помилки в “Русалці Дністровій”» (1937. — Ч. 2).

Цікавою є невелика, але інформативно насичена публікація Л. Л. (ймовірно, Лука Луців) «М. Шашкевич про українську мову» (1937. — Ч. 3. — С. 26). Автор подав оригінал німецькою мовою та переклад українською заяви М. Шашкевича (йдеться про свідчення), яку він склав під час допиту у червні 1837 р., будучи студентом четвертого курсу теології. М. Шашкевич констатував факт, що українська мова відрізняється від церковнослов'янської та російської, збирав твори української словесності, щоби «з них докладніше пізнати структуру української мови». М. Шашкевич свідомий того, що своєю працею створює основу для подальшого плекання української мови і культури. Коментуючи заяву Шашкевича, автор наголошував на прогресивності його поглядів, зрілості національно-культурного бачення, оскільки «тоді навіть в науковій сфері не всі розуміли відношення між живими слов'янськими мовами та мовою церковнослов'янською, а у нас ще відношення між українською та російською мовами викликало непорозуміння» (Там само).

Новаторською є праця М. Гнатишака «Ідейні основи творчості М. Шашкевича: Спроба переоцінки поглядів» (1937. — Ч. 3. —

С. 27—52). Автор зазначав, що в українському літературознавстві є чимало розвідок про М. Шашкевича, проте своє завдання вбачав у ревізії творчості Шашкевича на основі нової літературознавчої методології: «Дуже корисна праця істориків літератури чи то соціологічного напрямку, як С. Єфремов, чи філологічного, як М. Возняк, — не повинна стати на перешкоді розбудови українського літературознавства як науки позаісторичної, систематичної, для якої історія літератури служить лише підготовою і помічником при встановлюванні правильного погляду на той чи інший твір у часовій перспективі... таке розуміння завдання літературознавства прокльовується лише в деяких представників формально-естетичної школи; зате представники інших підходів, зокрема ідеологічного, поринули в морі історизму» (с. 29). Відхід від культурно-історичних засад аналізу дозволив авторові заперечити усталені погляди на Шашкевича: «Головні ідейні і духовні основи творчості М. Шашкевича вважають сумовитість, а то й песимізм, пасивність і сентименталізм, — а тим часом ідейні підстави, на яких зродилася творчість нашого великого будителя, це була гармонійна сполука християнського світогляду з національно-патріотичним етосом» (с. 52).

Позицію поступового обстоювання національної самобутності, самостійності української нації простежуємо також у статтях діалектологічного, етимологічного, фольклористичного змісту. Фольклористичні студії та фольклорні матеріали, зібрані членами «Краєзнавчого гуртка» Богословської академії, друкувалися у значній за обсягом рубриці «З архіву семінара слов'янської філології: «Матеріали “Краєзнавчого гуртка”». Це, зокрема, такі праці: «З фонетики гуцульського говору» Р. Геніка-Березовського, «Косарські звичаї в Галичині» Ю. Бабія, «Косовиця в Печеніжині Коломийського повіту» В. Якуб'яка, а також записи різдвяних та косарських звичаїв (із сіл Турківщини), протонародних молитов. У цій рубриці були запропоновані квестіонари — питальники, що охоплювали різні теми, насамперед з народних назв. Ще одна цікава і корисна наукова праця, якій не судилося завершитися, почала виходити у ч. 4 «Слова» — дослідження В. Улиняка, Ю. Бабія «Словарець села Лдзяне Калуського повіту», по суті, це — словник певного діалекту (діалектологічні праці взагалі не з'являлися на сторінках тогочасних видань).

Під рубрикою «Рецензії і нотатки» друкувалися рецензії оглядового, критичного змісту на нові книги, статті, що виходили українською, польською, німецькою, російською та іншими мовами і висвітлювали проблеми слов'янської філології. Активними оглядачами книжкових видань виступали М. Гнатишак, З. Нарожняк, К. Чехович (К. Ч.), В. Щербаківський (В. Щ.). Цікаво, що рецензовані праці вивчалися через призму української проблематики — як трактована тема української мови, її походження. Головні події у науковому славістичному світі висвітлені під рубрикою «Хроніка».

Отже, навіть такий стислий огляд часопису засвідчує, що український славістичний журнал «Слово» (1936—1938) був потужним науковим осередком славістичної науки та філологічної науки загалом не лише в Західній Україні, а й на всіх українських теренах. Одне з основних наукових завдань сьогодення — повернути здобутки української славістики, зокрема праці українських славістів 30-х рр. ХХ ст., тим більше, що деякі з них не втратили своєї актуальності й сьогодні.

Юрій Мельник

ІТАЛІЙСЬКА СОЦІАЛІСТИЧНА ПРЕСА 1922—1924 рр.: СТРАТЕГІЧНІ ПОМИЛКИ ТА НЕРЕАЛІЗОВАНІ МОЖЛИВОСТІ НА ТЛІ ПІДНЕСЕННЯ ФАШИЗМУ

На основі текстів із провідних італійських соціалістичних видань першої половини 1920-х рр. розглянуто роль соціалістичної преси в боротьбі за об'єднання лівих сил у період закріплення фашистського режиму в Італії. Показано, як попри наявність спільного ворога італійська соціалістична преса, орієнтуючись на ідеологічний партикуляризм, прогнала війну фашизму на інформаційному і, як наслідок, — на політичному рівнях.

Ключові слова: *соціалістична преса, максималізм, реформізм, «Avanti!», «La Giustizia», «Critica Sociale», П'єтро Ненні, Анна Кулішева, Анжеліка Балабанова.*

На основе текстов из ведущих итальянских социалистических изданий первой половины 1920-х гг. рассмотрено роль социалистической прессы в борьбе за объединение левых сил во времена закрепления фашистского режима в Италии. Показано, как при наличии общего врага